

Bilmek, anlamak, bir Şeyin bütününe vakıf olmak. İstılahta, bir kimsenin leh ve aleyhindeki hükümleri bilmesi demektir. BaŐka bir tarife göre fıkıh; kiŐinin ibadetlere, cezalara ve muamelelere ait Şer'î hükümleri mufassal delilleriyle bilmesidir. Ayrıca, söz ve fiillerin amaçlarını kavrayacak Şekilde keskin ve derin anlayıŐ diye de tarif edilmiŐtir (Muhammed Maruf Devâlibî, İlmî Usûl-i Fıkıh, Beyrut 1965, 12; İbn Âbidin, Redd'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l Muhtâr, İstanbul 1982, I, 34; İmam Burhaneddin, ez-Zernci, Ta'lim'l Müteallim, İstanbul 1980, 27; M. Eb Zehra, İslâm Hukuk Metodolojisi (Fıkıh Usulü), 13; Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslâmiye ve İstılâhât-ı Fıkhiyye Kamsu, İstanbul 1976, I, 13).

Kur'an-ı Kerîm'de: "... O kavme ne oluyor ki (kendilerine söylenen) hiÇbir sözü anlamaya (fıkhetmeye) yanaŐmıyorlar?" (en-Nisâ, 4/78) ayetinde geŐen "lâ yefkahn" ince anlayıŐ ve keskin idrak anlamına gelmektedir. BaŐka bir çok ayette kâfirler iÇin "fıkhetmeyenler" denilmektedir (el-A 'râf, 7/179; Hd, I I/91). Tevbe suresinde, "...bir topluluk da dinî hükümleri iyice öğrenmek iÇin kalmalıdır" (et- Tevbe, 9/122) buyruğunda özel bir fukahâ topluluğuna iŐaret edilmiŐtir.

Resulullah (s.a.s.): "Allah, kimin iÇin dilerse, onu dinde fakîh (dini hükümlerin inceliğini kavrayan bilgin) kılar" (Buhâri, ilim, 10).

Allah Teâlâ (c.c.)'nın imtihan iÇin beyan buyurduğ emir ve nehiylerin tamamına teklif denilir ve fıkıhın konusu, insanın bu tekliflere muhatap olarak (mükellef) ortaya çıkan fiilidir. İnsanın lehindeki ve aleyhindeki bütün haklarını delillere dayanarak çıkarmak fukahânın görevidir. Din hususunda Resulullah (s.a.s.)'dan baŐka kimseye ilmi bir delile dayanmadan dinde söz söyleme hakkı tanınmamıŐtır. İlmî bir delile dayanmadan kasıt edille-i Şer'iyye, yani dört delildir. Bunlar, Kitap, Sünnet, icma ve kıyastır.

Dört halife ve Tâbin devrindeki fıkıh kelimesiyle ilim kastediliyordu. Fıkıh-ı Ekber tabiri, akâid ve tevhid ilmini, Fıkıh-ı Vicdâni kavramı, nefis terbiyesi ve ahlâk ilmini, sadece fıkıh kelimesi ise, ameli konuları kapsıyordu. Usul-i Fıkıh ilmi ise, kiŐinin lehinde ve aleyhindeki haklarını öğrenmesinde takip edeceğ kaide ve tavırlar konu alan ilimdi. İmam Ebû Hanife (. -150/767)'nin fıkıhı "kiŐinin leh ve aleyhinde olan hükümleri bilmesi" Őeklindeki tarifi, genel bir tarif olup, kelâm, iman, ahlâk ve tasavvuf gibi ana ilimler bağımsızlaŐmamıŐ, bu yüzden "el-Fıkhu'l-Ekber" adlı eseri itikâdi konuları kapsadığı halde bu ismi almıŐtı. Ancak giderek fıkıh ilmi yalnız ibadet, muamelât ve ukubâti işine alacak Şekilde "amellerin" ilâvesiyle tarif edilmiŐtir. Mecelle'nin 1. maddesindeki târifte Őöyle denilmiŐtir: "İlm-i fıhh mesâil-i Şer'iyye-i ameliyye"yi bilmektir. Fıkıh usulüne büyük hizmeti geŐen İmam Őâfiî (. 204/819)'nin tarifi de Őöyledir: "Fıkıh, dayandığı delillerden çıkarılmıŐ Şer'i, amelî hükümleri bilmektir" (İmam Őâfiî, er-Risâle, Kahire 1979, 503 vd).

Fıkıh yerine yeni kullanılmaya baŐlanan "İslâm hukuku" deyimini, fıkıh yerine nisbî olarak kullanılmaktadır. Bu terim, ibadetler dıŐında muamelât, ukûbat ve ferâizi kapsamaktadır. Halbuki fıkıhın sınırı daha geniŐ olup, temizlik ve ibadet konularını da işine almaktadır. Fıkıhın konusu

İslâm; emir ve yasaklarla yükümlü kimsenin fiilleridir. Bu fiiller, namaz kılmak gibi yapma ile; gasp gibi terketme ile ve yeme-içme gibi muhayyer bırakma şekilleri ile ilgili olabilir. Akıllı ve ergin kimsenin şer'î hükümlerle yükümlülüğü ehliyet ile ifade edilir.

İbadet ve muamelâtla ilgili dini hükümlere "şeriat" denir. Bu kelime, din anlamında da kullanılır. Bu takdirde itikâdi ve amelî hükümlerin hepsini içine alır. Ancak şeriat, genellikle amelî hükümler için kullanılır. Buna göre, ilâhî nizâmın amel ve dış yönünü temsil eder. Dinin iç yönünü, özünü teşkil eden itikâdi hükümler, bütün semavî dinlerde ortak olduğu halde, ilâhî nizâmın dış yönünü oluşturan amelî hükümlerde zaman içinde değişmeler olmuştur. İslâm, geçmiş şeriatların büyük bir kısmını değiştirmiş, kaldırmıştır. Allah, melek, peygamberlik ve ahiret günü gibi inanç esaslarında ise, herhangi bir değişiklik olmamıştır. İşte, fıkıh, İslâm dini'nin amelî ve dünyevî yönünü ifade eder. Yirminci yüzyılda bu kelimelerin aktüel kullanımları ise, olumsuz bir ideolojik manaya tekâbül etmektedir. Ve gerek fıkıhçı, fukaha, gerekse şeriatçı terimlerinin muhtevası kasıtlı olarak yanlış anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamber hayatta iken fıkıh, bugün bildiğimiz sistematik manada değildi; kaynaklar, Kur'an ve Sünnetti. Bi'setten tedvîn devrine kadar amelî hükümler peyderpey gelmiş ve risâlet yirmi üç yılda tamamlanmıştır. Onüç yıl süren Mekke devri'nde daha çok inanç ve ahlâk ayetleri, Medine döneminde ise, daha ziyade hüküm ayetleri inmiştir. Zira İslâm devleti oluştuktan sonra uygulayacağı hukuk esasları cihad, ibadetler, muamelât ve devletler arası ilişkiler olup bu devrede nâzil olmuştur.

İslâm fıkıhı, bir takım devirlerden sonra oluşmuştur:

1 Resulullah'ın devri: Bu devirde, fıkıhın asıl kaynakları olan Kur'an ve Sünnet ortaya çıkmıştır.

2- Sahabe devri: bu devir, Ahkâmla ilgili ayet ve hadislerin sahabe tarafından tefsir ve izah edildiği devirdir.

3- Müçtehid imamlar devri: fıkıh meselelerinin yazılmaya başlanması ve büyük müçtehidlerin ortaya çıktıkları devirdir. Bu devir, İslâm fıkıhı için gelişme ve olgunlaşma devridir.

4- Taklid devri: bu da fıkıh ilminde duraklama devri sayılır.

İslâm fıkıhı, şu özelliklere sahiptir:

a) Hükümlerin esası vahye dayanır. Kitap ve Sünnet'te açıkça ifade edilen kesin hükümler hiçbir şahıs veya kurumun tasdikine gerek olmaksızın geçerlidir ve bütün müminler için bağlayıcıdır. Bunlar, tek kânun koyucu Allah ve Resulü'nün emir ve nehiyleridir. Bunların esasa ait olan hükümleri, bütün fukahânın görüş birliğiyle yani icma ile sabit olmuş, artık değiştirilmesi mümkün olmayan kurallardır. Bunlara 'şer'i şerif', 'şer'î hukuk' veya 'şer'î hükümler' denmiştir.

Beşeri hukuklarda kanun koyucu ve anayasalar her zaman değiştirilebilir. Kanun koyucular, bazen kral, sultan, şah gibi tek kişi, bazen bir meclis vs. kalabalık bir grup olabilir.

b) Kur'an ve Sünnet'te açık hüküm bulunmayan, hakkında İslâm fukahâsının icma'ı da olmayan

hükümlerde müçtehidler, furuâ ait meselelerde farklı içtihadlarda bulunmuşlardır.

İslâm hukukçularının farklı ictihadlarıyla çözümlenen bu hükümlerin dayanağı; istihsan, maslahat (kamu yararı), örf, âdet, sahâbe kavli, önceki şariatler ve sedd-i zerâyî' (kötülüğe giden yolu kapama) gibi tali delillerdir. Bu çeşit hükümleri ortaya çıkartan ve şer'i ölçülere göre tespit edenler müçtehid hukukçulardır. Burada bir yönüyle kanun veya kaide koyma faaliyeti mefhumu, müçtehid imamların içtihadlarına inhisar etmektedir. Bir İslâm beldesinde Ulû'l-emr yani üst otorite, içtihad yapacak güce sahipse, o da bu yasama işine dahil olur. Aksi hâlde, yasama, mevcut mezhep veya içtihadlar arasında tercih yaparak uygulanır. İslâm Devleti'nin en üst organının yaptığı düzenlemeler, şer'î esâslar dahilinde yapılmak şartıyla bağlayıcı ve meşrûdur. Ulû'l-emr'in bu faaliyeti özellikle içtihad hükümlerin bağlayıcılık vasfını kazanması için gereklidir. O, isterse bu meseleleri mütalaa ve müzakere etmek üzere ehli'l-hal ve'l-akd denilen uzman kişilerden oluşan şûra meclisinin görüşlerini alır (bkz. en-Nisâ, 4/59; Buhâri, Ahkâm, 4; Müslim, İmâre, 39).

c) İslâm fıkının kapsamı insanın kendisi, toplum ve yaratıcıyla olan münasebetlerini düzenler. Çünkü fıkıh, hem dünyevî, hem uhrevî niteliğe sahiptir. Hem din, hem devlettir, kıyamete kadar süreklidir ve bütün insanlığa yöneliktir. Bu hükümlerin özelliği bütüncül oluşudur. Yani iman, ahlâk, ibâdet, muameleler içiçedir, birbirinden ayrılmış hayat alanları veya lâik temellerle dini hükümlerin ayrılmışlığı söz konusu değildir. Gönül huzuru, toplum düzeni, fert ve toplum hayatı, herkesi mutlu ve huzurlu kılma düşüncesi, Allah'ın gizli-açık her şeyi kontrol etmekte olduğu esası bu hukuku güçlendiren iç motiflerdir. İslâm, bu anlamda bütün beşerî sistemlerden ayrılmaktadır.

Fıkıh'ın yöneldiği mükelleflere ait söz, fiil, akit ve tasarruflar iki alanda cereyan eder: ibadetlere ait hükümler; temizlik, namaz, oruç, hac, zekât, adak, yemin gibi insanla Rabbi arasındaki münasebetleri düzenleyen hükümler. Bu konu ile, ilgili olarak, Kur'an-ı Kerîm'de yüz kırk kadar ayet vardır.

kincisi, muamela hükümleridir. Akit, hukuki tasarruf, suç ve ceza gibi insanların birbirleriyle ve toplumla olan münasebetlerini düzenleyen hükümler. Bunlar, beşerî hukuktaki umûmî ve hususî hukuk alanına girmektedir. Bunların gâyesi; ferdin fertle, ferdin toplumla veya toplumun diğer toplumlarla münasebetlerini düzenlemektir.

Muamelat hükümleri şu dallara ayrılmaktadır:

Aile hukuku: "el-ahvâlû's-şahsiyye" denilen bu hükümlere Kur'an'da nikâh, talâk, iddet, nafaka, mehir, nesep, miras gibi terimlerle yer verilmiştir. Bu konuda Kur'an-ı Kerîm'de yetmiş kadar ayet vardır.

Medenî hükümler: Alım-satım, kira, kefâlet, ortaklık, borçlanma, borcu ödeme gibi fertler arasındaki mâli ilişkileri düzenleyen ve hak sahibinin hakkını koruyan hükümler, bu niteliktedir. Bu hususta da Kur'an-ı Kerîm'de yetmiş ayet vardır.

Ceza hükümleri: Bunlar, mükellefin işlediği suçlar ve bunlara uygulanacak müeyyidelerle ilgilidir. Amaç, can, mal, ırz ve hakları korumak, suçlu ile mağdur ve toplum arasındaki ilişkileri

düzenlemek ve güveni sağlamaktır. Bu konuda otuz kadar âyet-i kerime vardır.

Usûl hukuku: Kaza, dava, isbat yolları gibi konuları kapsar. Bunlarla ilgili olarak yirmi kadar ayet vardır.

Anayasa hukuku: Devlet nizâmını ve bu nizâmın işleyiş tarzını belirleyen, yönetenle yönetilenler arasındaki ilişkileri düzenleyen hükümler olup, "el-Ahkâmü's-Sultaniyye" adıyla incelenmiştir.

Devletler umumi ve hususî hukuku: Bu hukuk dalı, İslâm devletinin barış ve savaş zamanlarında diğer devletlerle olan münasebetlerini, müslüman ve zimmet ehli vatandaşların haklarını düzenler. Bu konu ile ilgili olarak yirmibeş ayet vardır.

İktisat ve maliye hukukuna dair on ayet vardır. Bu ayetler, İslam devleti'nin gelir kaynakları ile harcama yerlerini gösterir (ez-Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu, Dimaşk 1984, I, 15 vd; M. Ebû Zehra. Usulü'l-Fıkh, s.96 vd).

Bu prensipler, fertle devlet arasındaki mâlî ilişkileri düzenler. Bir İslâm ülkesindeki mallar şu kısımlara ayrılır:

1- Genel ve özel devlet malları: gânimetler, öşür, gümrük, haraç, katı ve sıvı madenler, tabii kaynaklar. 2- Toplum malları: Zekât, sadakalar, adak ve krediler. 3- Aile malları: nafakalar, miras ve vasiyetler. 4- Fert malları: ticaret, kira ve şirket gelirleri ile diğer meşrû gelirler, mâli cezalar; keffâretler, diyet ve fidyeler.

d) İslâmî amelî hükümler, helâl ve haram olarak dinî bir vasıfla nitelenir. Beşerî hukukta, böyle bir değerlendirme sözkonusu değildir. İslâm'da muâmelelerin hükümleri, dünyevî ve uhrevî diye ikiye ayrıldığı için, dünyevî olan fiil veya tasarrufun dış görünüşüne dayanır.

Mahkeme kararları (kazâî hüküm) bu gruba girer. Çünkü hâkim, gücünün yettiği şekilde hüküm verir. O'nun hükmü bâtılı hak, hakkı bâtıl kılmaz. Yani gerçekte haramı helâl, helâli haram yapmaz. Diğer yandan kaza, fetvanın aksine bağlayıcıdır. Uhrevî hüküm ise, bir şeyin gerçeğine dayanır. Bununla kişi ve Allah arasında amel edilir. Buna diyânî hüküm denir. Hükümün bu yönü, fetva ile ilgilidir. Fetva, sorulan dinî bir meselenin şer'î hükmünü bağlayıcı olmamak üzere haber vermek demektir. Hükümler arasında böyle bir ayrımın yapılması şu hadise dayanır:

"Ben, ancak bir beşerim. Siz bana muhakeme ile başvuruyorsunuz. Taraflardan birisi davada delillerini diğerinden daha iyi açıklayabilir. Ben de dinlediğim ifadelere göre, onun lehine hüküm verebilirim. Kime bir müslümanın hakkını verirsem, bu, (onun elinde) ateşten bir parçadır; onu alsın veya terketsin" (Kütübi Sitte, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'de yer almaktadır).

Bu ayrımın faydası şudur: Boşama, yemin, borç, ibrâ, ikrâh vb. konularda hâkimin görevi müftününkinden farklıdır. Hâkim, olayların dış görünüşüne göre hüküm verir. Eğer bu iki yön çatırırsa, iç görünüşe göre fetva verir. Meselâ: Bir kimse, borçlusuna bildirmeksizin, onu borçtan ibrâ etse, sonra da mahkemeye başvurup, alacağını talep etse, hâkim, borcun ödenmesine hüküm verir. Fetvaya göre ise, ibrâ ettiği için artık bu alacağını talep edemez (ez-Zühaylî, a.g.e.,

FIKİH

Ahmet Türkan tarafından yazıldı

Cuma, 26 Nisan 2024 00:46 -

I, 2 1 -22) .

d) Fıkıhın, bu günkü devletler umumi hukukuna tekabül eder bölümüne 'siyer' denir.

e) Usul-i Fıkıh, fıkıh metodolojisi ve fıkıh nazariyesidir. Delillerin istinbat usulünü ele alır.

Hamdi DÖNDÜREN